

PÉCSI EGYHÁZTÖRTÉNETI MŰHELY 11.

**KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
MAGYARORSZÁGON
A 18. SZÁZADBAN**

META KÖNYVEK

Kiadja a META Egyesület
7635 Pécs, Szurdok dűlő 3/E 1/3.

Jelen kötet a 2018. szeptember 28–29-én rendezett
egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelentetését az NKA támogatta.

A borítón Erdődy Gábor Antal egri püspök pluvialéja (palástja) látható.
A képet az egri Érseki Látogatóközpont – Főegyházmegyei Múzeum
engedélyével közöljük. A fényképet Nemes Róbert készítette.

A kötetet szerkesztette:
FORGÓ ANDRÁS – GŐZSY ZOLTÁN

ISBN 978 615 81278 5 1

Műszaki szerkesztő: Vértesi Lázár
Felelős kiadó: Varga Szabolcs

Pécs, 2019

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

Áttekintések

Görföl Tibor: „A hanyatlás és az epigonok kora”. A katolikus teológia a 18. században	13
Gárdonyi Máté: A 18. századi „egyházi társadalom” vizsgálatának lehetőségei ...	25
Véghseő Tamás: Vladikák, kalugyerek és batykók. Görögkatolikus egyházi társadalom a 17–18. században	35

Főpapok

Tóth Tamás: Püspökkinevezések a 18. században a kánoni eljárások tükrében ...	59
Forgó András: Korszakváltás – elitváltás? A püspöki kar a török kiűzése utáni évtizedekben	73
Kökényesi Zsolt: Szolgálat és reprezentáció. Magyar főpapok VI. Károly és Mária Terézia udvarában	93

Kanonokok

Mihalik Béla Vilmos: Konfliktus és megújulás. Az egri székeskáptalan a 18. század első felében (1699–1744)	133
Nagy János: A káptalani követek hangadói az 1751. és 1764–65. évi országgyűlésen	171

Alsópapság

Bárth Dániel: Papok a 18. századi lokális közösségekben: attitűd, mentalitás, világkép	197
---	-----

Góczy Zoltán: Az alsópapság helyzete a 18. században a pécsi egyházmegyében	211
Hermann István: A veszprémi egyházmegye papsága 1700 és 1777 között (származás és tanulmányok)	259
Szuly Rita: Alsópapság Nyugat-Magyarországon a 18. században. A vasvári főesperesség papsága	277
Bartók István: Coimbrától Nagyszombatig. Az irodalmi ízlés változása a prédikációelmélet tükrében	299

Szerzetesek

Siptár Dániel: Adatok a magyarországi római katolikus férfi szerzetesség létszámának meghatározásához az 1770-es évek elejétől	309
Dénesi Tamás: A bencés rend a 17–18. századi magyar társadalomban	325
Pataki Katalin: A magyarországi szerzetesrendek vagyona és személyi állománya Mária Terézia uralkodása idején, különös tekintettel a koldulórendi kolostorokra	367
Balogh Piroska: Kényszerpályák nemzedéke? Szerzetespapság és felvilágosodás – három esettanulmány	387
Tóth Gergely: Ex-jezsuiták. Önkép, önreprezentáció és a rend 1773. évi megszüntetésének emléke Palma Károly Ferenc, Pray György és Katona István történeti munkáiban	411
Névmutató	427

VLADIKÁK, KALUGYEREK ÉS BATYKÓK

GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM A 17–18. SZÁZADBAN

Egy új társadalmi csoport

A 17. századi magyar egyházi társadalomban új csoportként jelent meg a görög-katolikus felekezethez tartozó egyháziak csoportja. Jelen rövid tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy bemutassam az 1646-os ungvári unióban létrejött görögkatolikus egyház² klérusának néhány jellemzőjét 1809-ig, a korszakzáró Bacsinszky András püspök haláláig.

A Magyar Királyság különböző régióiban elindult uniós folyamatok, melyek a görögkatolikus egyházak létrejöttéhez vezettek, nem értelmezhetőek kizárólag vallási/felekezeti jelenségeként, sőt – ahogyan arra Hodinka Antal már egy bő évszázaddal ezelőtt is rámutatott – a vallási/felekezeti motiváció még csak elsődlegesnek se mondható.³ Nehéz objektív mérőszámokat alkalmazni a motivációk vizsgálata során, de az túlzás nélkül állítható, hogy a Magyar Királyságban élő bizánci rítusú keresztények katolikussá tételében a társadalmi integráció és modernizáció sajátos szempontjai, egyház- és belpolitikai, illetve gazdasági megfontolások legalább olyan súllyal voltak jelen a történetekben, mint az egyházi/felekezeti szempontok. Ez természetesen befolyásolta az új társadalmi csoport kialakulásának és fejlődésének folyamatát is.

Amikor „új” egyházi társadalmi csoportról beszélünk, természetesen nem arra kell gondolnunk, hogy a görögkatolikus klérus előzmények nélkül, valamilyen történelmi esemény következtében jelent volna meg 1646-ban a Magyar Királyság északkeleti régióiban. Az „újdomság” mindössze abban állt, hogy egy sajátos

¹ MTA–SzAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport.

² Nem érintem a számos hasonlóságot felmutató erdélyi és horvátországi görögkatolikus egyházakat.

³ HODINKA Antal: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Budapest, 1909. 253.

„szerződésnek” köszönhetően több száz ortodox papnak és családjának megváltozott a közjogi státusza, s kikerülve a jobbágysorból az egyházi rend tagja lett. Bár egyszerű mindezt egyetlen rövid mondatban megfogalmazni, a valóságban ez rendkívül bonyolult, sőt időnként fájdalmas (erről a tiszttartók által megbotozott görögkatolikus papok nagyon konkrét tapasztalatokkal rendelkeztek...), s időben hosszan elnyúló folyamat volt.

A bizánci rítusú keresztények jelenléte a Sáros vármegyétől Máramarosig terjedő régióban a 17. századra már számottevőnek mondható. A rutének (mai terminológiával: ruszinok)⁴ a 13. századtól kezdődően spontán beszivárgás és szervezett telepítés útján az Északkeleti-Kárpátok egykori gyeptürein érkeznek a hegyvonulaton túlról, Halicsból, Podóliából és Bukovinából. Létszámukat Lippay György egri püspök az 1630-as évek végén mintegy 100 ezerre becsülte.⁵ A telepítéseket többnyire korabeli „vállalkozók” végezték, akiket soltészoknak neveztek. A soltészok csoportosan hozták át az új telepéseket, miután az érintett földesurakkal megegyeztek a letelepülés feltételeiben. A „vállalkozók” kulcsszerepet játszottak az új falvak életében. Többnyire ők lettek a bírók, beszédtek a földesúri adókat, és garantálták a jobbági szolgáltatások elvégzését. Cserébe különféle jogokat (pl. malomtartás) kaptak, és gazdasági előnyökben részesültek. Ezenfelül a letelepített jobbágyoktól is kaptak pénzbeli és természetbeni juttatásokat.⁶ A megtelepedés a síkvidéki területeken kezdődött az egykori gyeptüvonal mentén, s a szabad területek megfogyatkozása után terjedt át a hegyvidékekre. A szervezeten lebonyolított telepítések mellett jelentős méreteket öltött az önkéntes beszivárgás is, melynek során a Kárpátokon túli területekről a jobb megélhetési lehetőségek reményében ruszin családok egyszerűen átszöktek Magyarországra. Ezek „felfedezése” és jobbági szolgáltatásokra kényszerítése később nem kis feladatot jelentett az érintett földesuraknak.

Mivel a szervezett telepítések és az önkéntes beszivárgások a Kárpátokon túli ruszin területek legkülönbözőbb vidékeiről indultak ki, az országba betelepült

---

⁴ Nem térek ki a ruszin etnogenezis sokat vitatott témakörére, valamint a honfoglalás kora előtti jelenlétük kérdésére, mivel témánk szempontjából nincs sok jelentősége.

⁵ Tusor Péter: *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce)*. Levéltári Közlemények 73. (2002) 199–241. itt 226.

⁶ BONKÁLÓ Sándor: *A rutének [ruszinok]*. Basel–Budapest, 1996. 21–22.

ruszin népesség nem mutatott egységes képet. A gyeptűvonal mentén leghamarabb letelepült úgynevezett dolisnyánok, a síklakók eredetének meghatározása jelenti a legnagyobb problémát. Bonkáló Sándor szerint a Máramaros délnyugati, Bereg és Ung déli részén és Ugocsában megtelepült dolisnyánok valószínűleg távolabbi vidékekről, a volhiniai Poleszjéből és Podóliából érkeztek, mégpedig Moldávián keresztül. A ruszin népcsoportok közül ők érintkeztek a legtöbbet a magyar népességgel, s ez szokásaikon és életmódjukon is tükröződik. A síklakó ruszinoktól élesen megkülönböztethetők a később érkező hegylakók, a verhovinaiak. Három nagyobb csoportjukat különböztethetjük meg. A huculok a 16. században kezdték betelepülésüket Galíciából és Bukovinából a Tisza forrásvidékére. Tőlük nyugatra, a Vihorlát és a Beszkidek vidékén telepedtek meg – ugyancsak a 16. századtól kezdődően és szintén Galíciából – a bojkók. Az Alacsony-Beszkidek lejtőin találjuk a harmadik hegyvidéki ruszin csoportot, a lemkókat. Ők a verhovinaiak közül elsőként, már a 13. században megkezdték letelepedésüket. Mivel a Kárpátok hegygerince itt alacsonyabb, mint keleten, a lemkók megtartották kapcsolataikat galíciai rokonaikkal. Mindhárom hegylakó ruszin népcsoport elsősorban állattartással foglalkozott. Mivel azonban ez a megélhetést önmagában nem biztosította, szívesen vállaltak idénymunkát (aratót és szüretelést) a magyarlakta területeken.

A betelepülő ruszin közösségeket rendkívül egyszerű társadalmi rétegződés jellemezte. Mivel magyarországi megjelenésüket a mezőgazdaságban hasznosítható munkaerejük indokolta, szinte kizárólag jobbágyok voltak.⁷ A 14. század végi „nagy” bevándorlást vezető Korjátovics Tódor⁸ hercegen kívül nemességük nem volt. Városaik nem lévén, ruszin polgárságról se beszélhetünk, ahogyan a katonáskodó réteg is hiányzott.

⁷ „Műveletlen, egyszerű nép, mindnyájan parasztok, falusiak. A betűvetésben jószerével senki sem jártas közülük, a fegyverforgatásban is csak kevesen, szinte kivétel nélkül mindnyájan földműveléssel és állattartással foglalkoznak.” – írja Lippay György egri püspök. Tusor: *Lippay György egri püspök... i. m.* 204.

⁸ Korjátovics a Litván Nagyfejedelemség 14. század végi belső hatalmi küzdelmeiben Nagy Vytautasszal (1392–1430) szemben alulmaradva a Magyar Királyságban kért menedéket. Az őt politikai megfontolásból befogadó Zsigmond királytól (1387–1437) a Mária királyné halála után (1395) megüresedett munkácsi uradalmat kapta meg.

Bár a helyi földesurak általában szívesen fogadták a ruszin telepeseket,⁹ a többségi társadalomba való beilleszkedésük nem bizonyult sikertörténetnek. Egy 1570-ben a munkácsi uradalomba kiküldött kamarai vizsgálóbizottság jelentéséből¹⁰ kitűnik, hogy az egyre nagyobb létszámban letelepülő ruszinok életvitele több okból is kiváltotta az őket meglátogató biztosok kritikáját, amit nyilvánvalóan osztott a régióban élő más nemzetiségű, vallású és társadalmi jogállású népesség is. A biztosok elszörnyülködnek azon, hogy az itt élő ruszin (és kevés számú román) népesség körében számos babonaság és vallási tévelygés virágzik. A válást a papjaiknak fizetendő illetékek fejében könnyedén engedélyezik. A vagyon elleni bűncselekményeket mindössze pénzbírsággal büntetik. Tizedet nem fizetnek, csak a püspöküknek, s a közterhekből is keveset vállalnak. Munkács-tól Trencsénig egyre nagyobb létszámban települnek meg, mégpedig úgy, hogy a letelepülésért cserébe tizenkét év adómentességet kapnak, majd pedig annak lejártá után egyszerűen továbbállnak. A biztosok életüket, erkölcsi felfogásukat, vallásgyakorlatukat oly mértékben érzik ellentétessnek az elfogadott társadalmi normákkal, hogy gyakorlatilag nem is tartják őket igazi keresztényeknek. Miközben az országban élnek, saját törvényeik szerint alakítják az életüket, amin a biztosok álláspontja szerint mindenképpen változtatni kell, hiszen megkárosítják az országot, mely befogadta őket. A jelentésben felbukkan a „reform” kifejezés is, mégpedig abban az értelemben, hogy a ruszin népet az ország rendjébe kell integrálni. Ez a reform- és integráció-igény ebben a jelentésben fogalmazódik meg első alkalommal.

Az unió

A 17. század elején a társadalmi integráció eszköze és közege kizárólag az egyház lehetett. Mivel a magyarországi felekezetszerveződés folyamatainak eredményeként a rutén népesség a katolikus és a református egyház ütközőzónájában élt, a vallási alapú társadalmi integrációra két alternatíva kínálkozott. A 16. század során protestánssá lett helyi földesurak kifinomultnak egyáltalán nem nevezhető

---

⁹ „Akinek ruténja van, mindig tele van a kamrája” – szölt a népszerű korabeli mondás.

¹⁰ HODINKA Antal: *A Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára*. Ungvár, 1911. 28–30.

módszerekkel próbálták meg a reformáció szellemiségét a bizánci szertartású ruténnel elfogadtatni.¹¹ Ez a tapasztalat egyértelművé tette, hogy a bizánci rítus nem élheti túl a protestantizmussal való találkozást. Ehhez képest a katolikus alternatíva – bár túlkapásokról (vagyis rutén falvak latin rítusra való átvezetéséről) ez esetben is beszámolnak a források¹² – összességében sokkal kedvezőbbnek tűnt. Mivel a vallási élet alapjait meghatározó szent cselekmények (szentségek) tekintetében a két rítus között lényegi azonosság áll fenn, reális esély mutatkozott egy olyan megoldásra, mely a katolikus egyházba való integrációt a teljes asszimiláció veszélye nélkül is lehetővé tette. Az „integráció asszimiláció nélkül” mint modell földrajzilag és időben a legközelebb a szomszédos Lengyel Királyságban 1596-ban megkötött breszti unióban valósult meg. Bár a lengyelországi és a magyarországi rutének között igen jelentős különbségek (pl. éppen a társadalmi rétegződés tekintetében) mutatkoztak, a fő törekvések ugyanazok voltak: a katolikus egyház és intézményrendszere által megindulni a társadalmi és kulturális felemelkedés útján, s ezzel egyidejűleg megőrizni a sajátos bizánci rítust és az arra épülő önazonosságot. A lengyelországi rutén társadalom fejlettségéből adódóan az uniót a kijevei metropóliába szerveződő rutén egyház vezetői kezdeményezték. Ezzel szemben Magyarországon először a világi, földesúri hatalom képviselői, majd pedig a latin szertartású egyház helyi püspökei léptek fel kezdeményezőként.

Az első kísérlet mindössze alig több mint másfél évtizeddel a breszti unió után Homonnai Drugeth György nevéhez fűződik, aki a születő lengyelországi rutén katolikus egyház sorsának alakulását ottani birtokain közvetlen közléről is figyelhette. Mai terminológiával élve, egy külföldi „jó gyakorlat” magyarországi meghonosítására tett kísérletet 1613 őszén, amikor birtokaira hívta Athanasius Krupeckij przemysli görögkatolikus püspököt és megbízta azzal, hogy a falvakban élő rutén közösségeket tegye katolikussá. Az 1614 pünkösdjén teljes kudarccal végződő próbálkozás,¹³ valamint Homonnai Drugeth György nem sokkal később bekövetkezett halála két évtizedre visszavetette a hasonló kezdeményezéseket.

¹¹ A ruszinok panaszaik különböző beadványokban: HODINKA: *Okmánytár...* i. m. 19–30.

¹² TUSOR: *Lippay György egri püspök...* i. m.

¹³ Bár az ősz folyamán és a következő év tavaszán a falvakban szerzett tapasztalatok bizakodóvá tették Krupeckij püspököt és a grófot, a krasznibródi kegyhelyen lezajlott események az unió előkészítetlenségéről árulkodtak.

Ugyanakkor az is egyértelművé vált a kortársak számára, hogy a katolikus egyházzal megkötendő uniónak valójában nincs alternatívája.

A krasznibródi kísérlet kudarcának okai között első helyen találjuk azt, hogy az érintett közösség vallási vezetője, a munkácsi kolostorban élő szerzetespüspök nem vett részt a folyamatokban. Hasonló jelentősége volt annak a ténynek is, hogy a magyar katolikus egyház részéről az előkészítésbe nem kapcsolódott be egyetlen főpap se, aki garanciát adhatott volna arra, hogy az unió nem jelent latinizációt.¹⁴ Ez a két fontos feltétel 1633-tól kezdve kezdett teljesülni. Ekkor a munkácsi kolostor – és egyben a rutén közösség – élére Taraszovics Bazil püspök került, aki nagy valószínűséggel már az unió híveként érkezett Lengyelországból. Négy évvel később az a Lippay György került az egri püspöki székbe, aki működésének első pillanatától kezdve – majd pedig 1642-től esztergomi érsekként is – szíven viselte a görögkatolikusok ügyét. Ők ketten indították el azt a hosszú folyamatot, mely az 1640-es évek második felében az unió megkötéséhez és a görögkatolikus egyház létrejöttéhez vezetett.¹⁵ Ennek részletei túllépnek jelen írás keretein, ezért – a lényeg megfogalmazása mellett – most csak arra a szempontra utalok, mely a szakirodalomban még nem jelent meg.

A görögkatolikus történetírás Hodinka meggyőző érvelését elfogadva a legújabb időig az 1646. április 24-én Ungváron megtartott papi gyűléssel azonosította az unió kimondását, valamint a közismert feltételek megfogalmazását. Az „uniós feltételek” így hangzanak:

1. A görög egyház rítusa teljes egészében sértetlen marad;
2. A püspököt a papok választják, az Apostoli Szentszék pedig megerősíti;
3. A Rómával egyesült papok megkapják mindazon egyházi kiváltságokat és mentességeket, melyek Magyarországon a római katolikus papokat megilletik.

Ma már tudjuk, hogy ez a három feltétel 1646. április 24-én nem hangzott el. A 2015-ben Juraj Gradoš révén felfedezett források arról tanúskodnak, hogy ezen a napon hatvanhárom ortodox pap elismerte az egri püspök, Jakusich György jog-

---

¹⁴ A római Szentszék távolléte csak első pillantásra meglepő.

¹⁵ LACKO, Michael: *Unio Uzhorodiensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*. Roma, 1965. 91–114.

hatóságát.¹⁶ A feltételek megfogalmazása a következő években – lehetséges, hogy csak 1652-ben¹⁷ – történt meg. Ez a tény újraindítja az ungvári unió időpontjának kérdését, amit a felekezeti történetírás már egy évszázada lezártnak vélt.

A három „uniós feltétel” – bármikor is kerültek kimondásra és megfogalmazásra – meghatározta a következő évek történéseit, melyek feltárják előttünk a görögkatolikus egyházi társadalom jellegzetességeit is.

Szerzetesek és püspökök

Bár az egyházi társadalmakon belül a szerzetesség és a főpapság két egymástól jól megkülönböztethető társadalmi csoportot alkot, a 17–18. századi görögkatolikus egyházi viszonyok sajátosságai miatt a kettőt együtt kell tárgyalnunk, mivel a püspökök (vladikák) és a szerzetesek (kalugyerek) sorsa szorosan összefonódott. A betelepülő bizánci szertartású rutének egyházkormányzati központjává a munkácsi bazilita monostor hosszabb, részleteiben nem teljesen ismert folyamat eredményeként vált. Alapítását Hodinka Antal a 15. század második évtizedére teszi.¹⁸ A monostor első hiteles okleveles említése 1458-ból való.¹⁹ Mátyás király ez év augusztus 14-én Budán kelt nyílt levelével nevezi ki Lukács presbitert a Munkács melletti rutén szertartású Szent Miklós monostornak nevezett plébániára. Az oklevél tanúsága szerint Lukács presbiter itt már korábban is joghatósággal bírt, melynek kezdetei, s egyben a püspökség kezdetei is Hodinka szerint 1439 és 1445 közé tehetők.²⁰ Lukács presbiter nevével még egy 1488-ban keltezett oklevélben találkozunk.²¹ Utódjáról, Jánosról egy három évvel később kiadott oklevélből ér-

¹⁶ GRADOŠ, Juraj: *The Union of Uzhorod and the Document from April 24, 1646*. Eastern Theological Journal 2/2. (2016) 303–314.

¹⁷ HODINKA: *Okmánytár... i. m.* 163–165.

¹⁸ HODINKA: *Történet... i. m.* 175. Az 1391-ben sztauropég kiváltságot kapott (közvetlenül a konstantinápolyi pátriárka alá rendelt) körtvélyesi monostor (Máramaros) tehát időrendben mindenképpen megelőzi a munkácsi kolostort. Máramarosban az 1320-as évektől kezdve már jelentős létszámú román népesség is élt. Pirigyi István ezért a román kolostorok közé sorolja: PIRIGYI István: *A magyarországi görögkatolikusok története*. I–II. Nyíregyháza, 1990. I. 70. A körtvélyesi monostorhoz: BAÁN István: *A körtvélyesi monostor*. Vigília 10. (1988) 749–754.

¹⁹ HODINKA: *Okmánytár... i. m.* 1–2.

²⁰ HODINKA: *Történet... i. m.* 188–192.

²¹ HODINKA: *Okmánytár... i. m.* 3–5.

tesülünk. 1491. július 31-én II. Ulászló király megparancsolja a munkácsi Szent Miklós monostor joghatósága alá tartozó görög szertartású papoknak, hogy az ősi szokásoknak megfelelően Jánost ismerjék el püspöküknek.²² Egy 1493-as oklevélből egyértelműen kitűnik, hogy János Lukács közvetlen utódja volt.²³ Ezek az oklevelek Jánost egyértelműen püspöknek nevezik és már meglévő, régi szokásokra és szokásos joghatóságra utalnak, ami azt jelenti, hogy a század végére a világi hatalom egyszerűen tudomásul vette ennek az egyházi közösségnek a létét és működését, s elfogadta, hogy püspöki rangú vezetőre van szüksége. Sőt, a világi hatalom számára az is magától értetődő volt, hogy a közösség belső viszállyai során döntőbíróként lépjen fel. Erről tanúskodik a már említett 1491. évi oklevél, illetve egy 1498-ban szintén II. Ulászló által kiadott irat. Ugyanakkor az is világosan látható, hogy a világi hatalom nem törekedett ennél többre. Míg a katolikus egyház fölött a magyar királyok a főkegyúri joggal élve örködték, addig a munkácsi monostor körül szerveződő egyházi közösség kánonjogi megalapozásával nem törődtek. Se Mátyás, se pedig II. Ulászló nem látta szükségesnek, hogy a katolikus egyházszervezet mintájára az egyre nagyobb létszámú bizánci rítusú keresztények közössége az ország északkeleti régiójában jól körülhatárolt egyházkormányzati kereteket kapjon. Az érdektelenség mögött az a meggyőződés állt, mely szerint a „szakadárok” a katolikusokhoz viszonyítva másodrendű keresztények. Következésképpen nem tűnhetett se szükségesnek, se pedig kívánatosnak, hogy egyházi szervezettségük elérje azt a szintet, mely idővel esetleg társadalmi súlyuk növekedéséhez is vezethetett volna.

Az 1498-as oklevél után egészen 1551-ig egyetlen okirat sem maradt fenn a munkácsi püspökség történetével kapcsolatban.²⁴ Ez nem áll ok-okozati összefüggésben a fenti megállapítással, de jól illusztrálja a bizánci rítusúak helyzetét. Az 1551-től kezdve fennmaradt oklevelek tanúsága szerint a 16. század első felében a munkácsi monostor elpusztult.²⁵ Valószínűleg ekkor semmisültek meg az erre a korszakra vonatkozó iratok is. Jelentős szemléletbeli változás a 15. század végi

---

²² HODINKA: *Okmánytár...* i. m. 5.

²³ HODINKA: *Okmánytár...* i. m. 8.

²⁴ HODINKA: *Történet...* i. m. 221.

²⁵ Vö. az 1552. március 15-én kelt I. Ferdinánd által kiadott oklevél. HODINKA: *Okmánytár...* i. m. 14–15.

állapotokhoz képest nem történhetett, hiszen az 1551-ben I. Ferdinánd király által László püspöknek kiadott okirat szinte szó szerint ugyanazt tartalmazza, mint a II. Ulászló-féle dokumentum. Ugyanakkor észre kell vennünk azt is, hogy az uralkodó első ízben nevezi magát a munkácsi monostor egyháza főkegyurának.²⁶ Ez az apró, korábban nem szereplő kitétel arra utal, hogy a reformáció elterjedésével, illetve a kettős királyválasztás miatt kialakult ingatag belpolitikai helyzetnek köszönhetően a bizánci rítusú közösség némileg felértékelődött. A főkegyúri jogok kiterjesztése a munkácsi monostor fölé és ennek nyilvános deklarálása a bécsi udvar számára a hatalomgyakorlás új területét jelentette.

Ugyanezt a törekvést fedezhetjük fel a politikai ellentábor, a szerveződő Erdélyi Fejedelemség részéről is. 1558-ban Izabella királyné Gyulafehérvárott kelt levelében elrendeli, hogy a Bereg vármegyei és a munkácsi tiszttartók ne szedjenek adókat Hilarion püspöktől (László püspök utódjától), illetve a monostor szerzeteseitől, mivel a régi magyar királyok rendelkezéseit felelevenítve felmenti őket az adózás alól.²⁷ Három évvel később fia, János Zsigmond engedélyezi, hogy Hilarion püspök maga jelölhesse ki utódját. Sőt, 1567-ben már arra is találunk példát, hogy János Zsigmond védelmébe veszi a monostor szerzeteseit saját munkácsi tiszttartójával szemben. Kerepeczi Demeter ugyanis megtiltotta a szerzeteseknek azt, hogy saját rítusuk szerint végezzenek istentiszteleteket, ami ellen a szerzetesek a fejedelemnél panaszkodtak. Az ekkor még református fejedelem az egy évvel később megszületett tordai országgyűlési határozat szellemében jár el, amikor biztosítani kívánja a munkácsi uradalmában élő ortodox keresztények szabad vallásgyakorlatát, jóllehet maga a határozat az ortodoxokra nem vonatkozott. A tiszttartó motivációit pontosan nem ismerjük, de több mint valószínű, hogy az ortodoxok között végzett protestáns próbálkozások egyik korai megnyilvánulásáról van szó. A tiszttartó a neki mindenben alávetett és kiszolgáltatott bizánci rítusú szerzeteseket és papokat hatalmi szóval próbálja vallásváltoztatásra kényszeríteni – úgy, ahogyan az ezekben az években számos katolikus közösség esetében is lezajlott.

²⁶ „...nolimus, ut praedicta ecclesia sua, cuius, uti aliarum omnium regni nostri Hungariae ecclesiarum, supremi sumus patroni, iustis et antiquis debitis suis proventibus destituatur...” HODINKA: *Okmánytár*... i. m. 13.

²⁷ HODINKA: *Okmánytár*... i. m. 16–17.

Míg tehát a 16. század közepéig a munkácsi monostorban székelő püspökök joghatóságuk elismertetését csupán a királyi hatalomtól várták és kérték, a politikai viszonyok megváltozása, a központi hatalom meggyengülése és az új politikai formáció, az Erdélyi Fejedelemség kialakulása következtében két újabb szemponttal kellett számolniuk. Egyrészt a belpolitikai megosztottság elősegítette a hatalom helyi birtokosai, a földesurak megerősödését, akik a helyi ügyek, köztük a vallás ügyeinek intézésében nagyobb szabadsághoz jutottak. Másrészt a reformáció elterjedése és terjesztésének igénye a helyi földesurak részéről újabb kihívást jelentett a bizánci rítusú közösség számára. Az 1560-as évek végéről fennmaradt források arról tanúskodnak, hogy a munkácsi püspökök legnagyobb gondja a protestánsná lett helyi földesurak és tisztartóiik támadásainak kivédése volt. A fentebb említett, szabad vallásgyakorlat tiltására tett kísérlet mellett a püspöki joghatóság korlátozásával és az anyagi források megcsapolásával találkozunk. Az 1568/69-ből fennmaradt hét dokumentum²⁸ jellemző panaszai: 1. a helyi földesurak és tisztartóiik nem engedik, hogy a püspök – az ősi szokásoknak megfelelően – a parókiákat látogassa, elvégezze az ilyenkor szükséges egyházi szolgálatokat és vizsgálatokat, oktassa a papságot és a népet, beszédje az ezért járó illetékeket; 2. nincs biztosítva az az ősi jog, hogy a püspök még életében kijelölhesse utódját; 3. a munkácsi tisztartók erőszakkal elveszik a monostor állatait és vagyontárgyait, a püspök halála után annak ingó és ingatlan javait önkényesen lefoglalják; 4. a papságot adókkal sújtják és jobbágyi szolgáltatásokra kényszerítik. A munkácsi püspök (1568-tól szentmiklósi László püspök) a királytól kér védelmet a helyi hatalmasságok visszaéléseivel szemben. Miksa király (1564–1576) több, a Szepesi Kamarának, a munkácsi tisztartóknak, főispánoknak írt levélben is próbálja orvosolni ezeket a panaszokat. Az uralkodói rendeletek azonban lényegesen nem változtattak a helyzeten, hiszen a panaszok a következő évtizedekben is ugyanazok.

A munkácsi monostort vezető és a bizánci rítusú keresztények között kvázi püspöki joghatóságot gyakorló püspök-elöljáró szerepe azonnal átértékelődött és jelentősen megnőtt, amikor Homonnai Drugeth György kezdeményezésére megindult a fentebb már említett és kudarcba fulladt uniós kezdeményezés. A kudarc

---

²⁸ HODINKA: *Okmánytár... i. m.* 19–30.

okai között első helyen szerepel az, hogy Szergej püspök elzárkózott az uniótól. Michael Lackó szerint az egyébként moldvai származású püspök a Krupeckij-féle misszió idején el is hagyta a munkácsi monostort és Moldvába távozott.²⁹ Ezzel látványosan fejezte ki ellenvetéseit a kezdeményezéssel szemben, amely így csak a Homonnai Drugeth-család birtokaira terjedt ki. A kudarcot követően nyilvánvalóvá vált, hogy aki görögkatolikus egyházat kíván a régióban létrehozni és annak tartós fennmaradását kívánja biztosítani, mindenképpen meg kell nyernie az ügynek a munkácsi monostor püspök-elöljáróját.

A krasznibródi kudarc után nemcsak Homonnai Drugeth György halála napolta el az unió gondolatát, hanem az is, hogy néhány évvel később a munkácsi uradalom tartósan református kézbe került. Ennek következtében a munkácsi kolostor püspök-elöljárói évtizedeken át az erdélyi fejedelmek szoros ellenőrzése alá kerültek, akik helyi tisztartóikon keresztül igyekeztek elszigetelni őket az uniós kezdeményezésektől. A kolostornak ugyanakkor megvolt az a nagy előnye, hogy a szerzetesi utánpótlás – az elöljárók tekintetében is – elsősorban Lengyelországból érkezett. Ez az adottság azzal a következménnyel járt, hogy a református tisztartók nem tudták befolyásolni, sőt ellenőrizni se, hogy onnan milyen „érzelmű” szerzetesek érkeznek Munkácsra.³⁰ Így fordulhatott elő az, hogy Velamin Rutszkij kijevi egyesült metropolita (1614–1637) azt írja Gregori János új munkácsi püspök-elöljáróról, hogy „...velünk van, mégha nem is teljesen”, s kifejezi azt a reményét, hogy további meggyőzés után a püspök-elöljáró elhatározása megerősödik és csatlakozik az unióhoz. Sőt, azt is remélte, hogy rajta keresztül a moldvai és havasalföldi metropolitákkal és püspökökkel is kapcsolatot lehet kiépíteni.³¹ Mindezekből logikusan következhet az a feltételezés, hogy Gregori János püspök katolikus érzelmű volt. Tény viszont az, hogy az 1633-ban bekövetkezett haláláig nem is próbálkozott a katolikus egyházzal való csatlakozás kinyilvánításával. A jövő szempontjából azonban fontosnak tartotta azt, hogy az utódja olyan püspök legyen, aki alkalmadtán meg tudja valósítani az uniót. Ebben segítségére volt az a jogszokás, mely a

²⁹ LACKÓ: *Unio Užhorodiensis...* i. m. 47.

³⁰ Emiatt többször is elégedetlenségüknek adnak hangot: HODINKA: *Okmánytár...* i. m. 94–96. és LACKÓ: *Unio Užhorodiensis...* i. m. 60.

³¹ LACKÓ: *Unio Užhorodiensis...* i. m. 56–57.

munkácsi monostor sajátja volt. A monostor – a kegyurak által is tiszteletben tartott – szokása az volt, hogy az élete végéhez közeledő előjáró kijelölhette az utódját. Élve ezzel a joggal Gregori püspök a szintén lengyelországi Taraszovics Bazilt jelölte meg utódként, aki 1633 decemberében át is vette a monostor irányítását.

Az új püspök működésének első évei a csendes építkezés jegyében teltek. Taraszovics felvette a kapcsolatot Krupeckij przemysli püspökkel és összegyűjtötte a munkácsi monostor jogbiztosító iratait a leleszi hiteleshelyi prépostságban.³² Bejárta az egyházmegyét és papi gyűléseken erősítette püspöki tekintélyét. Ugyanezen gyűléseken saját embereit nevezte ki a főesperesi és esperesi tisztségekbe.³³ Valójában – ahogyan azt fentebb már említettük – csak egyetlen mozzanat hiányzott ahhoz, hogy minden körülmény adott legyen az unió megvalósításához: egy megfelelő rangú, erős elkötelezettségű és a régióban jelen lévő katolikus egyházi személy. Ez a főpap Lippay György személyében 1637-ben megérkezett az egri püspöki székhelybe, s annak jászói központjában élve megfelelő biztosítékokat tudott adni arra, hogy tekintélyével őrködjön az uniós megegyezés pontjai fölött. Ekkor már nem volt akadálya a – kezdetben titkos – kapcsolatfelvételnek és uniós tárgyalásoknak.

Lippay és Taraszovics közös kezdeményezése ugyan ez utóbbi személyes tragédiájával végződött, de a térség bizánci szertartású egyházának életét örökre megváltoztatta. A református földesúri hatalom már csak annyit tudott tenni, hogy megfélemlítésként bebörtönözte a törvényes munkácsi püspököt annak katolizálási szándéka miatt. A megindult folyamatokat azonban megállítani nem, csak a saját területén késleltetni tudta. A száműzetésbe került Taraszovics helyét újabb, Lengyelországból érkező baziliták, Petrovics Pathenius Péter és Kossovics Gábor foglalták el, akik az ungvári uradalom területén a Homonnai Drugeth-család támogatásával 1646-tól kezdve – ahogyan fentebb említettük: úgy tűnik több lépcsőben – megvalósították a bizánci szertartású közösségek egységét a katolikus egyházzal.³⁴

Taraszovics életének utolsó nagy tetteként hatalmas személyes áldozatot hozva végérvényesen az unió mellett kötelezte el a munkácsi monostort és annak

---

³² HODINKA: *Okmánytár... i. m.* 67–71.

³³ HODINKA: *Okmánytár... i. m.* 72–73.

³⁴ VÉGHSEŐ Tamás: „...mint igaz egyházi ember...” A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése. Nyíregyháza, 2011. 53–61.

püspök előljáróját. Tisztában volt azzal, hogy bár az unió a Drugeth-birtokokon immáron nyilvános és elfogadott, a református kézben lévő Munkácson továbbra is csak titokban lehet az unió ügyét előmozdítani. Annak érdekében, hogy a jogszokásnak megfelelően beleszólása lehessen az utódjának kijelölésébe és azt szándékainak megfelelően tudja befolyásolni, személyesen is meg kellett jelennie a monostorban. Ezt azonban csak úgy tudta megtenni, hogy kibékült a fejedelemmel, s megtagadta az uniót. Ez hatalmas személyes áldozat volt annak a püspöknek a részéről, aki egész püspöki szolgálatát az unió előmozdításának szentelte, s azért a börtönt is vállalta. Az a tény, hogy utódjának a mindenki számára nyilvánvaló módon görögkatolikus Parthén Pétert jelölte, nem hagy kétséget Taraszovics valós szándékai felől.³⁵

Bár a Rákóczi-család Parthén Péter megválasztására reagálva megpróbálkozott egy református alternatíva kiépítésével, ezzel csak késleltetni tudta a folyamatokat. Báthory Zsófia és fia katolizálását követően 1664-ben megnyíltak a munkácsi monostor kapui Parthén Péter előtt.³⁶

Ettől kezdve a monostor szerzetesei, s különösen is a püspök előljáró elsődleges programpontja évtizedeken át az unió terjesztése és megerősítése volt. A munkácsi püspök kinevezése körüli jogbizonytalanság és az ebből fakadó vita ugyan huszonöt éven át kaotikus viszonyokat teremtett,³⁷ a hosszabb-rövidebb ideig a térségben működő lengyelországi vagy görög püspökök és vikáriusok arra törekedtek, hogy megvalósítsák a tridenti reformprogram leglényegesebb elemeit. Tartós és a közösség jövőjét alapvetően meghatározó eredményt az 1689-ben kinevezett De Camillis János József püspök tudott felmutatni. Az egészen mostoha körülmények ellenére küldetésében haláláig (1706) kitartó görög püspök a papság reformja mellett a görögkatolikus klérus emancipációjának is szószólója volt. Ez utóbbi kérdés súlyát jelzi, hogy a nagyhatalmú Kollonich Lipót bíboros teljes támogatása mellett se tudott áttörést elérni.³⁸

³⁵ VÉGHSEŐ: „...mint igaz egyházi ember...” i. m. 57.

³⁶ VÉGHSEŐ: „...mint igaz egyházi ember...” i. m. 61–68.

³⁷ Ennek részletei: VÉGHSEŐ: „...mint igaz egyházi ember...” i. m. 78–109.

³⁸ De Camillishez: VÉGHSEŐ Tamás: „...meliozem vivendi ordinem introducere”. Egy görög katolikus püspök sajátos feladatai és lehetőségei Magyarországon a felekezetszerveződés korában: hat ismeretlen De Camillis-levél tanulmányai. Athanasiana 30. (2009) 85–118.

A Rákóczi-szabadságharc viszontagságait követően egy fontos lényegi változás első jelei kezdtek mutatkozni. De Camillis két utódjának, Hodermárszky János és Bizánci György Gennadius vitájában felmerült és a gyakorlatban meg is valósult a püspöki és a monostor-elöljárói tisztség és javadalom szétválasztása. De Camillis áldozatos munkájának köszönhetően a püspöki tisztség „kinőtte” magát és valójában csak a monostor javadalma, mely biztosította a püspöki szolgálat anyagi hátterét, indokolta a két tisztség összekapcsolását. Mivel a munkácsi püspökség kánon- és közjogi értelemben nem létezett, javadalma se lehetett. A monostor-elöljárói tisztség és a püspökség szétválasztása ezért jogi értelemben csak 1771-ben, a munkácsi egyházmegye megalapításakor történhetett meg. Bizánci püspök utódai – a két Olsavszky, Blazsovszki és Bradács – szerzetesként lettek püspökké szentelve. Az egyházmegye megalapítását követően elsőként kinevezett püspök, Bacsinszky András volt az első, nem szerzetes munkácsi püspök.

De Camillis püspök utódainak – egészen a munkácsi egyházmegye megalapításáig – a püspöki javadalom kérdése mellett egy másik fontos problémával is szembe kellett nézniük. Már De Camillis püspök 1689-ben kelt kinevezésébe is bekerült az a kitétel, hogy alá van vetve a területileg illetékes, vagyis egri püspöknek. Tekintve, hogy De Camillis a pápától apostoli vikáriusi kinevezést kapott, vagyis közvetlenül a Szentszék (apostoli) alá tartozott, a bécsi udvarban kiállított kinevezés említett kitétele ellentmondásos helyzetet teremtett. De Camillis püspök életében ez nem jelentett komoly problémát, mivel Kollonich védelme alatt állt. A bíboros halála (1709) után azonban megszűnt ez a védelem, s Bizánci püspök 1715-ben már hűségesküt volt kénytelen tenni Erdődy Gábor egri püspöknek. Ettől kezdve az egri püspökök saját helynöküknek tekintették a munkácsi püspököket, akik a bizánci rítusú hívek kormányzásában nyújtottak segítséget. Ez a fajta függés, mely teljesen ellentétes volt az unió szellemiségével és annak feltételeivel, idővel kétségtelenül több hátránnyal járt, mint előnnyel. Az Erdődyt követő egri püspökök, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly³⁹ egyre szűkítették a rítus-vikáriusok jogkörét, ami végül kezelhetetlen konfliktussá fejlődött. Ugyanakkor ez a konfliktus azt is megmutatta, hogy a görögkatolikus klérus immáron

---

³⁹ VÉGHSEŐ Tamás: *Eszterházy Károly és a görögkatolikusok*. In: *Agriam adveni. Konferencia Eszterházy Károly Egerbe érkezésének 250. évfordulója emlékezetére*. Szerk. MONOK István. Eger, 2013. 44–52.

rendelkezik olyan humán erőforrásokkal, amelyek az Egertől való függést indokolatlanná teszik. A 18. század közepére már nem állta meg a helyét az a feltételezés, hogy a görögkatolikus egyház fejlettségi szintje ilyen közvetlen gyámkodást indokolna. A De Camillis püspök által elindított tridenti reformprogram gyümölcsei beérték a görögkatolikusok között is.⁴⁰ Ez a felismerés vezette el Mária Teréziát arra az elhatározásra, hogy a kialakult súlyos konfliktushelyzetet a Munkácsi egyházmegye megalapításával zárja le.

Az alapításhoz vezető utolsó évek nagy harcosa, Bradács János püspök az egyházmegye önálló életének első évében meghalt. Utódja a fentebb már említett Bacsinszky András lett, akinek hosszú, harminchét éven át tartó püspöki szolgálata az intézményrendszer teljes kiépítésével a latin szertartású egyházmegyék szintjére emelte a Munkácsi egyházmegyét.⁴¹

A papság

A Kárpátokon túlról áttelepülő rutén közösségek gyakran magukkal hozták szintén jobbágysorban élő papjaikat is, a „batykókat”, akik többnyire az otthon szétszedett, majd az új településen ismét összeszerelt fatemplomokban szolgáltak. A papok mindenben – földesúri terhekben, s a hétköznapi küzdelmekben egyaránt – osztoztak a falubeliekkel. *„A rutének között számos görög rítusú egyházi, pap működik, akiket batykóknak neveznek, ám műveletlenek: a latin nyelvben teljességgel járatlanok, alig tudnak írni, leginkább csak a cirill betűket ismerik, a köznéptől nem különböznek sem életmódjukban, sem pedig szokásaikban.”* – írja Lippay György egri püspök.⁴²

Mivel „szakadárok” voltak, ezért papi mivoltuk ellenére közjogilag értelmezhető státusszal nem rendelkeztek. Ezért az uradalmi tisztartók és a földesurak a rutén „batykókat” ugyanúgy kezelték, mint a többi jobbágyot. A helyzetet tovább bonyolította az, hogy a rutének a julián naptárt követték a gregorián naptárre-

⁴⁰ ŠOLTÉS, Peter: *A papság reformja a Munkácsi Egyházmegyében a 18. században*, In: Symbolae. Ways of Greek Catholic heritage research. Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles. Ed. VÉGHSEŐ Tamás. Nyíregyháza, 2010. 231–245.

⁴¹ A Bacsinszky-korszakhoz: *Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. Szerk. VÉGHSEŐ Tamás. Nyíregyháza, 2014.

⁴² TUSOR: *Lippay György egri püspök... i. m.* 204.

form magyarországi adaptációja után is, illetve a nyilvános, kötelező ünnepek száma is eltérő volt a katolikus szokásoktól. Ez számos konfliktushoz és sérelemhez, valamint a forrásokban „a tisztartó által az oltártól a földekre bottal kikergetett batykó” toposzának kialakulásához vezetett.

Nem találunk ezért abban semmi rendkívülit, hogy a papság számára az unió elsősorban a társadalmi emancipációról és a szociális felemelkedésről szólt. Nehéz is lenne azt feltételezni, hogy az iskolázatlan papságot az egyház egységének gondolata vezette volna. Ennél sokkal kézzelfoghatóbb volt az, hogy a katolikus egyházba integrálódva a papi rend jogaiban részesülnek.

Az immáron görögkatolikus papság előtt megnyíló új lehetőségek közül kiemelkedik a modern papképzésbe való bekapcsolódás. Míg a 17. században a katolikusok és a protestánsok a pap- és lelkészképzés tekintetében komoly intézményrendszerre támaszkodhattak, a munkácsi püspökség területén a papi utánpótlás képzése még parochiális szinten történt. Egy-egy parókus maga mellé vette a fiát, vejét, vagy valamelyik falubeli gazda fiát és átadta neki azt a tudást, amit ő maga is hasonlóképpen szerzett meg. Kolostorok közelében a 18. század során vált gyakorlattá, hogy ezt a fajta felkészítést a szerzetesek végezték. A felkészítés az írás-olvasási készségek elsajátítására és a szertartások végzésének megtanítására korlátozódott. A szentelés előtt a püspök vizsgáztatta a jelöltet, de ebben az oktatási szerkezetben nagy igényeket nyilvánvalóan nem támaszthatott a szentelendőkkel szemben.

Bár a legkézenfekvőbb megoldás a Munkácson létesített papnevelő intézet lett volna, de még ez elé is elháríthatatlan akadályok gördültek.⁴³ Az unió megkötése után néhány évvel Parthén Péter püspök megfogalmazza azt az elképzelését Lippay érseknek, hogy az oktatás terén a képzettebb bazilita szerzeteseknek szán szerepet. Azt kéri a görögkatolikusok nagy pártfogójától, hogy tekintélyét latba vetve vegye rá a környékbeli földesurakat alapítványok létesítésére. A baziliták-nak helyiségekre és biztos javadalmazásra lett volna szükségük ahhoz, hogy a gö-

---

⁴³ UDVARI István: *A munkácsi egyházmegye oktatásiügye a XVIII. században*. In: Örökség és küldetés. 1950–2000. A Nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga. Szerk. JANKA György. Nyíregyháza, 2001. 71–81.

röghkatolikus ifjúság számára iskolákat tudjanak létesíteni.⁴⁴ Ez a kezdeményezés elsősorban az alapképzés megteremtésére irányult, ami a magasabb szintű papképzés előfeltételeként értelmezhető. Munkatársa, a szintén bazilita Kossovics Gábor homonnai parókusként létesített és működtetett iskolát az 1650-es évek elejétől, valószínűleg az Ungvárra áthelyezett jezsuita kollégium egykori helyiségeiben.⁴⁵ A papnevelő intézet létesítése azonban elmaradt, s ennek elsősorban az volt az oka, hogy a püspökség siralmas anyagi helyzete ezt egyszerűen nem tette lehetővé. Parthén püspök halála után az utódlás kérdésének megoldatlansága majd huszonöt éven át megakasztotta a göröghkatolikus egyház fejlődését. Ugyanakkor ebben a zűrzavaros időszakban is újra és újra napirendre kerül a papnevelés kérdése, de mindig csak a próbálkozások és a javaslatok szintjén. 1672-ben a Lengyelországból érkezett püspökaspiráns, József Malachowskij az uralkodótól egy létesítendő kisebb papnevelő intézet felállításához anyagi támogatást is kér.⁴⁶ Benkovich Ágoston pálos misszionárius, későbbi váradi püspök 1674 tavaszán a római Propaganda-Kongregációnak írt átfogó jelentésében azt írja, hogy a göröghkatolikus iskolákra és a papképzésre senkinek sincs gondja, mivel a püspökségnek már évek óta nincsen főpásztora. A papok képzésére nincs állandó intézmény, s ez meg is látszik a műveltségük színvonalán. A mintegy ötszáz pap közül alig valaki képes legalább a liturgikus szövegek olvasására.⁴⁷ Bár utóbbi kijelentése első hallásra szinte hihetetlennek tűnik, Benkovich szavaira mégis érdemes odafigyelni, mivel a kortársak ekkor már a göröghkatolikus viszonyok egyik legjobb helybeli ismerőjének, a göröghkatolikusok pedig jóakarójuknak tartották, aki a ruszin nyelvben is járatos volt.⁴⁸ Hodinka Antal feltételezi, hogy 1689-ben Monasztelli Demeter főesperes, aki a püspökség szatmári parókiái fölött gyakorolt felügyeletet, Madarász község javadalmát nem egy egyszerű iskola, hanem egy papnevelő intézet felállítása érdekében kérte – mindhiába – a

⁴⁴ Esztergomi Prímási Levéltár (=EPL), Archivum saeculare, Acta radicalia, Classis X 38. 185–186.

⁴⁵ EPL Archivum saeculare, Acta radicalia, Classis X 35a. 3–4.

⁴⁶ HODINKA: *Történet...* i. m. 763.

⁴⁷ *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania 1627–1707*. Ed. Tóth István György. Roma–Budapest, 1994. 199.

⁴⁸ Benkovich életéről és munkásságáról: VÉGHSEŐ Tamás: „*Catholice reformare*”. Ágoston Benkovich O.S.P.P.E. *missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702)*. Budapest, 2007.

Kamarától.⁴⁹ Az 1690 tavaszán Magyarországra érkezett új munkácsi püspök, De Camillis János József főpásztori programja központi kérdésévé tette a papnevelés megoldását. Pártfogójától, Kollonich Lipót bíborostól és az uralkodótól több alkalommal is kért segítséget saját papnevelő intézet létesítésére. Eredményt csak püspöki szolgálata utolsó éveiben ért el. 1704-től kezdve Kollonichnak köszönhetően egy stabil pénzalap, az úgynevezett Jány-alapítvány biztosította néhány munkácsi egyházmegyes papnövendék nagyszombati tanulmányainak finanszírozását.⁵⁰ Az egyházmegye valós szükségleteihez képest a néhány alapítványi hely rendkívül kevés volt, de hatása és jelentősége így is kimutatható: gyakorlatilag az összes 18. századi görögkatolikus püspök és vikárius képzése itt történt. A helyben történő papképzés első intézménye csak a 18. század közepén, Olsavszky Mihály Mánuel püspök kezdeményezésére jön létre Munkácson Mária Terézia anyagi támogatásával. Olsavszky püspök halála után a papnövendékek képzésére kiutalt támogatás Egerbe került, ahol abból az egri szemináriumban történt a felkészítés. Az egri püspökök külön rítus-tanárról is gondoskodtak a görögkatolikus papnövendékek számára.⁵¹ A kérdés véglegesen csak a Munkácsi Egyházmegye 1771-ben történt kánoni felállításával oldódott meg, ami lehetővé tette, hogy Bacsinszky András püspök Ungváron, a feloszlott jezsuita rend kolégiumában papnevelő intézetet létesítsen.

Ahogyan a munkácsi püspökök rítus-vikáriusként konfliktusba kerültek előljáróikkal, úgy az egri püspökök intézkedései nyomán az alsópapság szintjén is megjelentek az ellentétek. Ezen intézkedések közül talán a leglátványosabb rendelkezés Barkóczy Ferencről származik. Az egri főpásztor 1747. május 8-án elrendelte, hogy a görögkatolikus papok a területileg illetékes római katolikus papok káplánjai legyenek.⁵² Tehát a latin plébánosok úgy felügyelik a görögkatolikus papok ténykedését, ahogy az egri püspök felügyeli a rituális helynökké degradált munkácsi püspök tevékenységét. Ezzel az intézkedéssel Barkóczy püspök hivatalosan is má-

---

⁴⁹ HODINKA: *Történet... i. m.* 763–764.

⁵⁰ HODINKA Antal: *Papnövendékeink Nagyszombatban 1722-től 1760-ig*. Зоря–Hajnal, 1941/1. 18–29.

⁵¹ FÖLDVÁRI Sándor: *Eger szerepe a kárpátaljai görög katolikus kultúrában*. In: *Magyarok Kelet és Nyugat metszévonalán. A nemzetközi történetészkonferencia előadásai*. Szerk. BÁRDOS István – BEKE Margit. Esztergom, 1994. 297–308.

⁵² PEKAR, Athanasius: *The History of the Church in Carpathian Rus'*. New Jersey, 1992. 51.

sodrangú katolikusokká nyilvánította a görögkatolikusokat, ami természetesen tiltakozást váltott ki és a fentebb említett konfliktus újabb szakaszához vezetett.

A rendelkezést követően Barkóczy püspök a kánoni vizitáció eszközével élve hozzálátott a görögkatolikus klérus ellenőrzéséhez. Közismert, hogy egyáltalán nem volt elégedett azokkal a tapasztalatokkal, melyeket körútja során első kézből szerzett. Negatív tapasztalatait jegyzőkönyvbe is foglalta, s az általa kifogásoltak kijavítására már 1748 júliusában – a források szerint meglehetősen megalázó körülmények között és újabb hűségesküt követelve – kötelezte Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspököt.⁵³

Az egri püspök számára elfogadhatatlan állapotok és gyakorlatok listáját átnevezve megállapíthatjuk, hogy azok között vannak valós egyházfegyelmi problémák, de vannak olyanok is, melyek csupán a keleti egyház eltérő gyakorlatának meg nem értését és ebből fakadóan el nem fogadását tükrözik. Vitathatatlan, hogy a görögkatolikus papság műveltségi viszonyai, teológiai képzettsége még mindig nem felelt meg teljes mértékben a kor elvárásainak. Kétségtelen az is, hogy a megözvegyült papok újbóli házasságának elterjedt gyakorlata se felelt meg az előírásoknak. Az érvényben lévő, s a Propaganda-Kongregáció 1718-ban kiadott egyértelmű utasításában szereplő előírásoknak az a gyakorlat is ellentmondott, hogy a görögkatolikusok nem tartották meg a latin egyház ünnepeit (ahogyan a püspök fogalmaz: inkább otthon henyéltek), illetve az sem, hogy a Liturgiában nem kommemorálták a főpásztort, vagyis az egri püspököt.

Ezekkel szemben viszont nehéz az igazolható kifogások közé sorolni azokat a szemrehányásokat, melyek alapja egyértelműen a bizánci rítus hagyományaival szembeni elutasító hozzáállás. Ilyen például a kisdetek megáldoztatása, amivel az egri püspök elsősorban Szatmár megyében találkozott és be is tiltott. Szintén értetlenkedve ír a zeon szertartásáról, melynek során a Szent Liturgiában a pap a Szent Vérhez néhány csepp meleg vizet ad ezekkel a szavakkal: Szentlélekbe vetett hit melegsége. Hasonlóképpen nehezen igazolható az, hogy a püspök felrója a görögkatolikus papoknak: nem ismerik és nem végzik az Angyali üdvözllet imádságát úgy, ahogyan azt Magyarországon az udvardi zsinat 1307 óta előírja

⁵³ DULISKOVIČS, Ivan: *Istoriceskija certy Ugro-ruszkych*. I–III. Ungvár, 1874–77. III. 137–149.

(harangszóra, térdhajtással). Tévedésként rója fel azt is, hogy a betegek szentségének kiszolgáltatásakor a görögkatolikusok törekednek arra, hogy hét pap legyen jelen, s ha ez nem megoldható, akkor a jelenlévő pap vagy papok mind a hét pap helyett elmondják az imádságokat.

A görögkatolikus egyházi élet vélt vagy valós visszásságainak kijavítása érdekében Barkóczy püspök egy instrukciót állított össze, melyet végül Mária Terézia utasítására nem tett közzé.⁵⁴

Az egri püspökök korlátozó intézkedéseinek miertjét kutatva elsősorban a térséget jellemző számadatokat kell megvizsgálnunk. A 18. század közepén a munkácsi püspök megnyirbált joghatósága alá 1129 görögkatolikusok által lakott település tartozott. Ezek közül azonban csupán 453, vagyis kb. 40 százalék volt tisztán görögkatolikus település. 676, vagyis mintegy 60 százalék felekezetiileg vegyes helység volt, ahol a görögkatolikusok együtt éltek a római katolikusokkal és/vagy a két protestáns felekezet valamelyikével vagy mindegyikével.⁵⁵ A vegyesen lakott településeken az egyes felekezetek jövőjével kapcsolatban nagy jelentőséggel bírt a helyben lakó pap, aki a születéstől a halálig végigkísérte híveit és a vegyesházasságok sorsára, az abból születő gyermekek felekezeti hovatartozására döntő hatást gyakorolt. Ezen a területen a térségben jelenlévő felekezetek közül kétségtelenül a római katolikusok álltak a legrosszabbul. Maga Barkóczy püspök több alkalommal is elismerte, hogy egyházmegyéjében egy latin szertartású papra három-négy görögkatolikus pap jut. 1745-ben az egri egyházmegyében mindössze 241 plébános és 17 káplán működött, s volt olyan vármegye (Máramaros), ahol egyetlen római katolikus pap sem élt.⁵⁶ Ezzel szemben a görögkatolikus papok száma ugyanebben az időszakban meghaladta a nyolcszázat. A tendenciák pedig arra utaltak, hogy a görögkatolikusok által lakott helységek száma elsősorban a déli irányú migrációnak köszönhetően tovább nő. A latin szertartású katolicizmus szempontjából az is aggasztó jelenségnek tűnhetett, hogy eredetileg római katolikus templomok kerültek át a görögkatolikusok használatába azokon

---

⁵⁴ VÉGHSEŐ Tamás: *Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára*, 1749. Nyíregyháza, 2012.

⁵⁵ ŠOLTÉS: *A papság reformja...* i. m. 235.

⁵⁶ SUGÁR István: *Az egri püspökök története*. Budapest, 1984. 184.

a településeken, melyek őslakossága járvány miatt részben vagy teljesen kihalt, s helyükre görögkatolikus lakosok érkeztek. A Szepességben működő görögkatolikus parókiák száma rövid időn belül megduplázódott.⁵⁷

Azokat a görögkatolikusok szempontjából súlyosan korlátozó intézkedéseket tehát, melyek az egri püspökök nevéhez fűződnek, elsősorban a felekezeti térnyerés/térvesztés kontextusában kell értelmeznünk. Az egri főpásztorok számára reális veszélyként jelent meg az a lehetőség, hogy a demográfiai változások, vagyis a görögkatolikusok létszámának növekedése megváltoztatja egyházmegyéjük területén a felekezeti arányokat. Ezért törekedtek arra, hogy a görögkatolikus közösséget a lehető legnagyobb mértékben integrálják a helyi katolikus egyházba, s fölötté a lehető legszorosabb felügyeletet gyakorolják. Bécsben azonban másképp látták ennek a térségnek a jövőjét, s a központi hatalom az egri törekvésekkel szembe menve a görögkatolikusok autonómiájának megteremtése felé mozdult el.

Összegzés

A korszakunk végén, a 18. század utolsó harmadában és a 19. század első évtizedében tevékenykedő Bacsinszky püspök – Bécs hathatós támogatásával – már az egyházépítés programját valósíthatta meg. Az alap, melyre építkezhetett, mintegy másfél évszázad viszontagságos küzdelmeiben szilárdult meg. Egy alapvetően gazdasági érdekből az országban megjelenő, egyre nagyobb létszámot elérő és asszimilációra is képes népcsoport egyházának létrejöttéről, társadalmi és egyházi integrációjáról és modernizációjáról szólt ez a másfél évszázados történet. Számtalan kudarc kísérté, elvesztegetett évtizedek jellemezték ennek a közösségnek az útját, összességében mégis sikertörténetről beszélhetünk. Megtörténhetett volna hamarabb is, lehetett volna egyszerűbb is, de a végeredmény a döntő: létrejött, fennmaradt és létezik a görögkatolikus egyház.

A vladikából püspök, a kalugyerből páter, a batykóból lelkész lett.

⁵⁷ ŠOLTÉS: *A papság reformja...* i. m. 238.